

Олена Петрівна ПЕВЦОВА

аспірантка, Київський університет права НАН України; адвокат

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5909-4319>

e-mail: pevcova344@gmail.com

СЕРІЙНІ ВБИВСТВА – ГРУНТОВНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНОГО КРИМІНОГЕННОГО ПОНЯТТЯ

За останні десятиліття рідкісний колишній феномен серійних вбивць набув розмаху у всьому світі. Серійні вбивці відрізняються від інших осіб тим, що вчиняють тяжкі злочини проти життя і здоров'я. Це принципово відмінний тип особистості, аналог якого неможливо підігнати серед інших злочинців. Нині, на думку автора, комплексним дослідженням у зазначеному напрямі в Україні не приділено належної уваги. Немає сталих методик розслідування серійних вбивств і виявлення «серійників», а тому робота з розкриття таких вбивств подекуди провадиться застарілими методами. Вважаю, що необхідним на сьогодні є чітке формулювання поняття «серійне вбивство».

Ключові слова: серійний вбивця, злочини проти життя, серійник, розслідування, розкриття вбивств

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На погляд автора, враховуючи реалії сучасного життя, а також сам факт, що серійні вбивства були стільки ж, скільки існує людство, в Україні вивченню цього злочинного феномену не приділялось достатньо уваги за всі роки незалежності. Досить невелика кількість вітчизняних науковців займаються дослідженням даного кримінологічного явища.

Так, на думку Л.В. Гусар, актуальність потреби розроблення нового підходу до розуміння поняття серійних вбивств зумовлено неточним визначенням його вітчизняними теоретиками, коли відбувається сплутування понять масових і серійних вбивств, а також стереотипним уявленням, що панує серед працівників правоохоронних органів про особистість серійного вбивці. Формується таке уявлення в результаті акцентування засобів масової інформації лише на типових випадках вчинення серійних вбивств із сексуальних мотивів. Відсутність наукової уваги до проблеми розслідування серійних вбивств зумовлено не стільки незначною кількістю серійних вбивств, що вчиняються на території України, скільки їх високою латентністю як таких, небажанням працівників правоохоронних органів визнавати існування вказаного різновиду вбивств, тим самим не сіяти паніку у суспільстві, уникати резонансності розслідувань, не привертати зайвої уваги до якості своєї роботи, не погіршувати її показники [1].

Аналіз останніх джерел і публікацій

Вагомий внесок в дослідження феномену серійних вбивств і послідовного визначення кримінологічного портрету серійних вбивць у вітчизняній науці здійснив П.Д. Біленчук. Так, за його авторства опубліковано велику кількість наукових праць, в яких він аналізує це питання.

Широко висвітлено стан сучасного наукового дослідження сутності поняття та ознак серійних вбивств у статті П.Д. Біленчука у співавторстві з О. Кравченко «Серійні вбивства: концептуальні засади законодавчого, наукового і праксеологічного забезпечення пізнання, доказування та розслідування».

Також велику увагу дослідженню явища серійних

вбивств приділено такими українськими науковцями: О.В. Любчинським, Л.В. Гусар, К.Г. Рудницькою, А.С. Мурашко.

МЕТА СТАТТІ

У статті ґрунтовно викладено визначення поняття «серійного вбивства», висвітлено його основні ознаки, а також ті особливості, що відрізняють серійні вбивства від багатоепізодних вбивств. Точне визначення поняття «серійного вбивства» необхідне для здійснення ефективного розслідування, а також для розуміння причин, які могли сприяти початку злочинної діяльності серійного вбивці.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як зазначає О.В. Любчинський, слідча й судова практика свідчать, що серійні умисні вбивства є завжди надзвичайно резонансними злочинами, які мають не аби який розголос у суспільстві. Ці злочини становлять небезпечну суспільну небезпеку, що, зі свого боку, вимагає від працівників правоохоронних органів швидкого, повного та всебічного дослідження всіх обставин справи з метою їх об'єктивного розслідування, а також з подальшою працею із запобігання скоєнню нових аналогічних злочинів. У зв'язку з цим першочергове завдання, яке повинно ставитися перед судовими й правоохоронними органами, – це встановлення особи, яка вчинила злочин, з'ясування всіх причин, умов, обставин вбивства та негайного затримання серійного вбивці в максимально короткий термін [2].

Дійсно, варто погодитись з думкою П.Д. Біленчука про складність вивчення феномену серійних вбивств на теренах СРСР. Так, під час наукового дослідження цього питання за період радянської історії дуже явно автором виявлено факт приховування серійних вбивств, що відбувались на території радянської України. Дуже часто у розслідуванні серійних вбивств, що відбувались в радянський проміжок часу, правоохоронні органи просто закривали очі на серію, нехтували тими ознаками скоєних вбивств, що вказували на серійного вбивцю. Такий факт значно відтягував момент розкриття вбивці, а іноді навіть коштував життя іншій особі. Наприклад, саме так відбулось у розслідуванні серійних вбивств,

скоєних А.Р. Чикатило, коли за одне зі скоєних ним вбивств страчено іншу людину. Зрозуміло, що й наукове вивчення, й дослідження особи серійного вбивці в той історичний проміжок часу не відбувалось.

Проведені дослідження свідчать, що перше теоретичне визначення сутності серійних злочинів датується аж 1991 р. Як вказує В.М. Ісаєнко, його сформулював Ю.М. Самойлов, який зазначав, що серійні злочини – це вчинення особою або групою осіб декількох злочинів, що мають логічний зв'язок. До основних ознак відносяться: один і той самий об'єкт посягання, однаковий мотив, спосіб, місце вчинення злочину тощо [3].

Отже, станом на сьогодні визначення категорії серійних вбивств, або хоча б серійних злочинів, в Україні законодавчо не врегульовано. У зв'язку з цим, очевидно, постає справедливе запитання, чому об'єктивно цей термін не закріплено в чинному українському законодавстві? Справа в тому, що Україна відноситься до правової системи романо-германської правової сім'ї. Як зазначають Н.В. Ахмедшин та Р.Л. Ахмедшин, правова система романо-германської правової сім'ї у формуванні кримінальних складів злочинів прагне до максимальної абстракції форми викладу правової норми й відмови від подальшої деталізації понятійного апарату. На відміну від англійської групи права, де в прецедентах знаходять відображення термінологічні розмаїття через вузькість сфер застосування кожного окремого терміну. Зокрема, окремі терміни, спосіб пізнання окремих елементів реальності. Тому кримінологи і криміналісти країн англосаксонської системи права мають великий ступінь свободи у поводженні з усталеними у процесі прийняття прецедентом термінами [4]. Отже, дослідження та кримінологічний аналіз особи серійного вбивці є надзвичайно актуальним для української системи права, де такої дефініції немає.

Проаналізувавши літературу, автор вважає за доцільне таке визначення *серійного вбивства* – це вчинене однією чи більше особами умисне позбавлення життя трьох чи більше осіб, кожне з яких є окремим епізодом, не пов'язаним з попередньою злочинною діяльністю, відокремленим у часі та місці, однак об'єднаних єдиним(-и) мотивом(ами).

Сформульовані ознаки, які притаманні серійним вбивствам:

- 1) наявність трьох чи більше жертв;
- 2) вчинення одноособово чи групою осіб;
- 3) значна відокремленість у часі та наявність «періоду охолодження» (тобто повернення злочинця до нормального життя між епізодами);
- 4) наявність спільного(-их) мотиву(-ів) для злочинів усієї серії;
- 5) вчинення вбивств серії, що не пов'язане з прихованим попередньою злочинною діяльністю;
- 6) вчинення вбивства має своїм наслідком зняття психологічної напруги у вбивці та отримання задоволення;
- 7) поступове формування психологічної залежності від протиправної поведінки, а також потреби визнання суспільством своєї винятковості та / чи значимості;
- 8) особистість жертви, як правило, не є значимою для вбивці, однак у деяких випадках може мати для нього символічне значення;
- 9) протягом усієї серії вбивств простежується наяв-

ність «індивідуального почерку», який може дещо видозмінюватися;

10) скоєні у зв'язку з військовою службою, політичним тероризмом, організованою злочинністю.

Приблизно до середини ХХ ст. в науці стосовно вбивств, які нині мають назву серійних, застосовувалося поняття «множинні» або «багатоєпізодні» вбивства, а вже починаючи з 1970-х рр. поняття «серійне вбивство» стало широко застосовуватися у ЗМІ та у практиці. Вперше термін «serialkiller» запропоновано спеціальним агентом ФБР Робертом Ресслером у розслідуванні у Нью-Йорку вбивств, скоєних Девідом Берковіцем.

Визначення поняття серійних вбивств у вітчизняній криміналістичній літературі з'явилося на початку 1990-х рр. Його сформулював Ю.М. Самойлов як вчинення особою або групою осіб декількох злочинів цього виду, що мають логічний зв'язок: один і той самий об'єкт посягання, мотив, спосіб вчинення.

Згідно з тлумачним словником української мови «серія – це ряд однорідних або споріднених за спільною ознакою предметів чи послідовний ряд яких-небудь дій, подій» [5].

З етимологічного погляду слово «серія» походить від французького «serie», а першоджерелом є латинське «series» – «ряд», «низка» [6]. Поняття серійності тісно пов'язане з поняттям «множинність», що є вчиненням однією особою двох чи більше кримінально караних діянь, які містять ознаки окремих складів злочинів.

Множинність проявляється у певних формах: повторність, сукупність і рецидив. Поняття «повторність» відповідно до ч. 1 ст. 32 КК України є вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України, тобто вчинення тотожних злочинів. Загальне розуміння поняття «серійності» дає змогу віднести її до реальної сукупності злочинів, оскільки часто вбивства, що складають серію, може бути кваліфіковано за різними частинами ст. 115 КК України [7]. Терміни «сукупність» і «рецидив» ще більш змістовно-віддалені від визначуваного нами поняття, оскільки «сукупність» застосовується в акцентуванні уваги на групі різнорідних злочинів, а другий своєю сутнісною ознакою має попереднє засудження особи. Також варто звернути увагу на ще одне суміжне поняття – «багатоєпізодність». Правоохоронні та судові органи оперують цим поняттям, а також воно вживається у нормативних актах МВС, однак законодавчо сутність поняття не визначено.

Епізод слід розуміти як обмежений у місці, часі, ситуації самостійний акт завершеної або незавершеної кримінальної довольної (вольової) поведінки. Багатоєпізодність передбачає наявність не менше 2-х злочинних актів, кожен з яких може включати декілька складів злочинів. Основною ознакою, що відрізняє серійне та багатоєпізодне вбивство між собою, є відносна однорідність криміналістичних ознак злочинів, що складають окремі епізоди. Так, О.Ю. Михайлова, С.Б. Целіковський вважають, що багатоєпізодне вбивство містить в собі цілу низку дуже різних за правовими і психологічними характеристиками діянь, наприклад, вбивства свідків або співучасників раніше скоєного злочину тощо.

Варто зазначити, що у відмежуванні серійних вбивств від інших суміжних з ними явищ досить часто термін «масове вбивство» отожднюють з терміном «серійне

вбивство», що є абсолютно неправильним.

Так, масове вбивство – це вбивство великої кількості випадкових осіб, яких злочинець не персоніфікує (за критеріями ФБР – не менше чотирьох), вчинене в певному місці протягом короткого проміжку часу, зазвичай спричинене афектом. Поштовхом до вчинення масового вбивства є серйозні особисті проблеми вбивці, які спричиняють приступ неконтрольованого гніву, і в результаті індивід переносить свої негативні емоції на групу людей, які ніяк не пов'язані особисто з ним, ані з його проблемою, а просто опинились на шляху вбивці. У зв'язку з такою емоційною напруженістю заздалегідь обдуманого плану вбивця не має, він діє імпульсивно [8]. Крім того, визначальною ознакою масового вбивства в цьому контексті є те, що злочинець не намагається приховати сліди свого злочину, не продумує для себе алібі.

На відміну від масового вбивства, серійне вбивство завжди ретельно планується вбивцею, він усвідомлено виходить на полювання за конкретною жертвою, яку він для себе обрав (залежно від статі, віку, зовнішності тощо). Сліди ж злочину ретельно приховуються, наперед вбивця продумує для себе алібі.

Серійні ж вбивства відрізняються від багатоєпізодних цілою низкою ознак:

1. Найчастіше окремі епізоди у таких вбивствах вчиняються з різними мотивами та носять різний психологічний зміст для винного, тоді як багатоєпізодні вбивства об'єднані єдиною злочинною метою. За вчинення серійних вбивств, навіть коли злочини вчиняються на основі схожої мотивації у злочинця зберігається персоніфіковане ставлення до кожного злочинного акту.

2. У багатоєпізодних вбивств немає ознак стереотипності та ритуальності агресивної поведінки. Єдність мотивації та деперсоніфікація жертви визначають реалізацію одного й того ж стереотипу поведінки у різних епізодах серійних злочинів [9]. Так, сутнісна відмінність між серійними та іншими багатоєпізодними вбивствами полягає у відмінності умислу. За вчинення конкретних епізодів серійних вбивств у свідомості злочинця немає наміру вчинити конкретну кількість вбивств, а умисел на вчинення наступного виникає після вчинення попереднього. Водночас поняття «багато епізодність» співвідноситься з поняттям «серійність» як загальне з окремим, «серійність» – є одним з різновидів багатоєпізодності.

Серійні вбивства частіше здійснюються на сексуальному ґрунті, але є випадки, коли серійні вбивства

скоюються через корисливі мотиви.

Наприклад, Онопрієнко і Чикатило об'єднує тільки багатоєпізодність скоєних убивств, однак мотиви цих серійних вбивць цілком відрізняються. Чикатило вбивав на сексуальному ґрунті. А Онопрієнко йшов «на справу» в надії на збагачення. Так, іноді під час скоєння вбивств у нього з'являвся і сексуальний мотив відносно жінок, однак це швидше виключення із загального правила. Статеве задоволення не було мотивом вчинення вбивств для Онопрієнка. Маючи на меті вбити 360 чоловік, він культивував у собі жорстокість, будучи вже достатньо заможним чоловіком, що збагатився за рахунок і бізнесу, а також майна вбитих ним осіб.

ВИСНОВКИ

Станом на сьогодні складність у розслідуванні серійних вбивств певною мірою пояснюється відсутністю юридичних, науково обґрунтованих нормативів, де були б чітко сформульовані поняття «маніяк», «серійний вбивця». Отже, необхідне створення комплексної характеристики серійних вбивць як виду злочинців, розкриття причин й умов їх появи, а також особливостей психології цього типу вбивць. Дослідження в цьому напрямі мають проводитись з урахуванням специфіки об'єкта. Поруч із традиційними для вітчизняної кримінології методами в цьому разі необхідним є виявлення неусвідомлених мотивів і глибинних поведінкових сенсів, чого можна досягти психоаналітичним методом.

Наукові напрацювання на терені аналізу особи серійного вбивці, хоча й достатньо розрізнені на сьогодні, але вже наявні, однак однозначно визначити мотив, яким керується серійний вбивця, науковцям поки що не вдалось. Саме тому, за відсутності однозначно зрозумілого мотиву скоєння серії вбивств, необхідно мати можливість цю серію побачити, відокремивши її від багатоєпізодного вбивства, для якого також є характерним вбивство декількох осіб.

Точна дефініція поняття серійного вбивства є необхідним для ефективного здійснення розшуку злочинця. З розумінням того факту, що перед правоохоронними органами поставлено задачу розшуку саме серійного вбивці, можна застосовувати спеціальні методики з викриття саме такого виду вбивць. Зрозуміло, що подібних методик в Україні на сьогодні ще не розроблено, однак першим кроком до цього, безперечно, є точне формулювання самого поняття «серійне вбивство».

Список використаних джерел

1. Гусар Л.В. Поняття й ознаки серійних вбивств. *Науковий журнал «Право і суспільство»*. 2019. № 6 ч. 2. С. 112-118.
2. Любчинський О.В. Особливості розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2018. 26 с.
3. Исаенко В.Н. Проблемы теории и практики расследования серийных убийств. Москва, 2005. 304 с.
4. Ахмедшин Н.В. Про генезис поняття «Серійний злочинець». *Вестник Томского гос. универ.* 2017. № 424. С. 201.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь, 2004. 1117 с.
6. Крюкова Е.С. Криминалистический взгляд на понятие серийное убийство. *Юридический вестник Дагестанского гос. универ.* 2013. № 2. С. 95.
7. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. №2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25-26. Ст. 131.
8. Данилів. О.М. Поняття серійного вбивства та відмежування його від інших суміжних явищ. *Науковий вісник УжНУ. Серія Право*. Ужгород. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 122-124.
9. Михайлова О.Ю. Судебно-психологическая экспертиза личности серийных сексуальных преступников. Москва, 2008. С. 40-41. (in Russian).

References

1. Husar L.V. The concept and signs of serial murders. *Scientific journal "Law and Society"*. 2019. № 6 p. 2. pp. 112-118. (in Ukrainian).
2. Liubchynskyi O.V. Features of the investigation of serial murders on a sexual basis: diss... PhD in legal sciences 12.00.09. Lviv, 2018. 26. p. (in Ukrainian).
3. Isayenko V.N Problems of theory and practice of investigating serial murders. Moscow: ANO "Legal Programs", 2005. 304 p. (in Russian).
4. Akhmedshin N.V. On the genesis of the concept of "Serial Criminal". *Bulletin of Tomsk State University*. 2017. № 424. P. 201. (in Russian).
5. Big Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language / ed. V.T. Busel. Irpin, 2004. 1117 p. (in Ukrainian).
6. Kryukova O.S. Criminalistic view of the concept of serial murder. *Legal Bulletin of Dagestan State University*. 2013. № 2. P. 95 (in Russian).
7. The Criminal Code of Ukraine of April 05, 2001 №2341-III. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2001. №25-26. Article 131. (in Ukrainian).
8. Danilov. The concept of serial murder and its distinction from other related phenomena. *Scientific Bulletin of UzhNU. Series Law*. Uzhhorod. 2017. Issue 43. Vol. 2. pp. 122-124. (in Ukrainian).
9. Mikhailova O.Y. Forensic psychological examination of serial sexual offenders. Moscow, 2008. pp. 40-41 (in Russian).

Olena PIEVTSOVA

postgraduate student, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine; lawyer

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5909-4319>

e-mail: epevcova344@gmail.com

SERIAL MURDER – A GROUND APPROACH TO DEFINING A DANGEROUS CRIMINOGENIC CONCEPT

Over the past decades, the once rare phenomenon of serial killers has become widespread throughout the world. Serial killers differ from other individuals in that they commit serious crimes against life and health. This is a fundamentally different type of personality, which cannot be analogized to other criminals. Unpredictability, actions whose meaning cannot be understood, make such killers the most socially dangerous. At present, in my opinion, Ukraine does not pay due attention to comprehensive research in this area. There are no established methods of investigating serial murders and identifying serial killers, so the work to solve such murders is sometimes carried out using outdated methods.

The concept of "serial murder" is not enshrined in domestic legislation, it is not defined by any normative act, and scientific approaches to solving this issue are currently too different and contradictory, which leads to an unjustified expansion of the range of crimes covered by this term. In addition, based on the generally accepted notions in society, serial murders are often endowed with features that distort the essence of the phenomenon. As a result, there are different interpretations and ambiguous understanding of the phenomenon.

To some extent, this is due to the lack of legal, scientifically based standards that would clearly define the concepts of "maniac" and "serial killer". Therefore, it is necessary to create a comprehensive characterization of serial killers as a type of criminal, to reveal the causes and conditions of their emergence, as well as the peculiarities of the psychology of this type of murderer. Research in this area should be conducted taking into account the specifics of the object. Along with the traditional methods of domestic criminology, in this case it is necessary to identify unconscious motives and deep behavioral meanings, which can be achieved by the psychoanalytic method.

Keywords: *serial killer, crimes against life, serial killer, investigation, solving murders*